

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Циганенко Анастасія Денисівна

УДК 159.943-053.6

Кваліфікаційна робота

Особливості життєвого шляху молоді з різним рівнем розвитку асертивності

053 «Психологія»

«Організаційна психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Циганенко Анастасія Денисівна

Науковий керівник

Живоглядов Юрій Олексійович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИВЧЕННЯ АСЕРТИВНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ МОЛОДІ.....	7
1.1. Сутність та структура асертивності та асертивної поведінки.....	7
1.2. Роль асертивності в розвитку особистості: огляд літератури.....	15
1.3. Проблеми молодих людей з низьким рівнем асертивності.....	24
Висновки до 1 розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АСЕРТИВНОСТІ У МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ.....	32
2.1. Обґрунтування та методи емпіричного дослідження асертивності.....	32
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження асертивності молоді.....	39
Висновки до 2 розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ АСЕРТИВНОСТІ У МОЛОДІ.....	50
3.1. Психологічні стратегії до підвищення рівня асертивності.....	50
3.2. Рекомендації з розвитку асертивності молоді.....	55
Висновки до 3 розділу.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	84

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ **« Особливості життєвого шляху молоді з різним рівнем розвитку** **асертивності »**

В сучасному світі, де динаміка змін швидко наростає, важливо зрозуміти, як різні рівні розвитку асертивності впливають на життєвий шлях молоді. Асертивність, як соціально-психологічна характеристика особистості, визначає здатність і вміння відстоювати свої права та інтереси, виражати свої думки та почуття відверто і конструктивно, не порушуючи при цьому прав інших людей. Вміння виражати свої думки та почуття відверто й конструктивно дозволяє їм знаходити оптимальні рішення в складних ситуаціях та впливати на подальші події. З іншого боку, низький рівень асертивності може призвести до уникання конфліктів за рахунок загальної згоди з іншими, що може обернутися неврахуванням власних потреб та неспроможністю досягати своїх цілей. Молодь з низьким рівнем асертивності також може відчувати більший рівень стресу та тривоги у складних ситуаціях, оскільки вони не впевнені у власних здібностях та не можуть ефективно виражати свої потреби.

Погляди вчених на асертивність різняться. Деякі визначають її як самопросування або захист власної волі, інші — як самостійне відстоювання і захист своїх прав. Важливою є роль асертивності у взаємодії зі світом та вирішенні конфліктів. Наприклад, В. Шпалінський визначає асертивність як здатність відкрито і вільно висловлювати свої бажання та вимоги, а також реагувати на критику з розумінням та відвертістю.

Доцільно зазначити те, що дослідник, М. Дойч вказує, що особистість, яка поважає і цінує себе, проявляє високий рівень асертивної поведінки. Це виявляється у рішучості, чесності та дружності. Така особистість вміє відстоювати свої права, не дозволяючи іншим маніпулювати собою чи залякати. Асертивність виявляється як важлива якість особистості, що дозволяє взаємодіяти з оточенням та вирішувати конфліктні ситуації з

урахуванням власних потреб та прав, не перетворюючись на агресію або пасивність.

Асертивність також має важливе значення для формування позитивної самооцінки та самоповаги у молоді. Здатність стати за власні переконання та виразити свої думки сприяє формуванню впевненості в собі, що є важливим фактором успіху у будь-якій сфері життя.

Таким чином, рівень асертивності може визначати не лише життєвий шлях молоді, але і їхню загальну якість життя та здатність до досягнення успіху. Розуміння цього феномену стає дуже важливим для суспільства та психологічної науки, оскільки воно дозволяє зрозуміти та підтримувати позитивний розвиток молодого покоління. Розуміння цього феномену є надзвичайно важливим для суспільства, оскільки молодь є майбутнім лідерством та каталізатором соціальних змін. Підтримка позитивного розвитку асертивних навичок серед молоді може сприяти побудові більш гармонійного та продуктивного суспільства, де кожна особистість має можливість реалізувати свій потенціал та сприяти загальному добробуту. Для психологічної науки важливо не лише визначити фактори, що впливають на розвиток асертивності у молоді, але й розробити ефективні стратегії підтримки та розвитку цих навичок. Інтервенційні програми, спрямовані на підвищення рівня асертивності серед молоді, можуть включати тренінги з комунікаційних навичок, розвиток самопізнання та саморефлексії, а також роботу з управлінням стресом та емоціями.

У сучасній психологічній науці, визначення асертивності залишається об'єктом уваги та обговорення. Вчені, починаючи з кінця XIX століття і аж до сьогодні, звертали увагу на цей аспект особистості та його вплив на поведінку людини.

Актуальність дослідження полягає у тому, що асертивність впливає на соціальну адаптацію, взаємодію зі суспільством, кар'єрний розвиток, стосунки з оточенням. Наприклад, у сучасному суспільстві, де соціальні контакти та комунікація важливі, асертивність може визначати успіх у

взаємодії з колегами на роботі, у розв'язанні конфліктних ситуацій у професійному середовищі, а також в управлінні власними кар'єрними амбіціями.

Мета дослідження полягає у вивченні взаємозв'язку між рівнем розвитку асертивності та життєвим шляхом молоді, а також у виявленні факторів, які впливають на формування асертивності молоді.

Завдання дослідження:

1. Розглянути сутність та структуру асертивності та асертивної поведінки, проаналізувати основні компоненти цих концепцій та їх взаємозв'язок.
2. Дослідити термін «асертивність» у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, виявити різноманітні підходи до його визначення та розуміння.
3. Вивчити психологічні виклики, з якими стикаються молоді люди з низьким рівнем асертивності, проаналізувати можливі наслідки такого стану для їхнього соціального та психічного благополуччя.
4. Обґрунтувати та вибрати методи емпіричного дослідження асертивності у молоді, визначити зразки та вибірки для проведення дослідження, провести емпіричне дослідження асертивності та здійснити аналіз результатів емпіричного дослідження елементів асертивності у молоді, виявити основні тенденції та взаємозв'язки між різними складовими асертивності.
5. Розробити рекомендації та стратегії для розвитку асертивності у молоді, враховуючи психологічні підходи, що сприяють підвищенню рівня асертивності.

Об'єктом дослідження є асертивність особистості.

Предметом дослідження є взаємозв'язок між рівнем розвитку асертивності та життєвим шляхом молоді.

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне

значення кваліфікаційної роботи; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу кваліфікаційної роботи.

У першому розділі «Загальна характеристика вивчення асертивності як соціально-психологічного механізму особливості життєвого шляху молоді» проаналізовано основні підходи до вивчення проблеми асертивності як соціального механізму в молоді. Загальна характеристика вивчення асертивності як соціально-психологічного механізму в контексті особливостей життєвого шляху молоді вказує, на важливість цієї навички для успішної соціалізації та особистісного розвитку. Асертивність, яка включає здатність відкрито і впевнено виражати свої думки, почуття та потреби при збереженні поваги до прав та інтересів інших, є ключовим елементом для формування здорових міжособистісних відносин, підвищення самооцінки та зниження рівня стресу. Молоді люди, які володіють асертивними навичками, здатні ефективно взаємодіяти з оточуючими, відстоювати свої права та інтереси, а також адаптуватися до різноманітних соціальних ситуацій.

Структурні аспекти асертивності складаються з: відповідальності за власні дії, самоповага та повага до інших, ефективне комунікаційне вміння, виявлення впевненості та позитивного налаштування, навички слухання та розуміння, здатність до переговорів та досягнення компромісу, розв'язання складних ситуацій.

Асертивна поведінка сприяє конструктивній взаємодії та розв'язанню проблем, не порушуючи прав інших, що сприяє здоровим та екологічним відносинам як в особистому, так і в професійному житті.

У першій концепції асертивності, сформульованої А. Солтером, асертивність визначається як здатність відкрито, упевнено і рішуче виражати свої думки та вимоги, відповідати за свої слова та дії та базується на розвинутому почутті самоповаги та усвідомленні власних прав і обов'язків. Надалі низька науковців розширили це значення, досліджуючи вплив

асертивності на різні аспекти життя людини та ототожнюючи її з впевненою поведінкою.

У вітчизняній психології велика увага приділяється розвитку асертивності через роботу з мотивацією та цінностями. Дослідження вказують на важливість мотивації, вмінні протистояти соціальному тиску та цінностей у формуванні асертивності, що відображається у її розумінні як ключової складової особистості.

Праці вітчизняних та зарубіжних науковців, розглядають концепцію асертивності у молоді з різних точок зору, висвітлено зв'язок між розвитком асертивності та формуванням безпечної поведінки у молоді, вплив асертивної поведінки на формування почуття власної гідності та самоповаги. Досліджено, що асертивна поведінка сприяє розвитку самоповаги та впевненості у собі, що є важливими аспектами психічного благополуччя у молоді.

Поняття «асертивність» включає широкий спектр суміжних термінів, з якими воно має прямий, тобто асертивний, і зворотний зв'язок, що включає агресивну та пасивну поведінку. Молоді люди з низьким рівнем асертивності зазвичай стикаються з різноманітними психологічними викликами, які можуть суттєво впливати на їхнє життя та благополуччя.

Для коригування пасивної поведінки молоді необхідна робота над вираженням своїх потреб та здорових меж у стосунках. Для молодих людей з схильністю до агресивної поведінки, розуміння важливості асертивної поведінки є ключовим для стримування спонтанних агресивних реакцій.

У другому розділі «Методологічний аналіз емпіричного дослідження асертивності у молодих людей» була розкрита методика та організація емпіричного етапу дослідження, обґрунтовано вибір психометричних процедур, адекватних меті та завданням дослідження, а також була надана характеристика вибірки.

Було проведено дослідження життєвого шляху молоді, а саме — **авторський опитувальник**, у якому оцінювались: дохід, освіта, активність

у спілкуванні, досвід травматичних подій, рівень самооцінки, рівень самоконтролю поведінки.

На основі зібраних даних виявлено, що розглянуті чинники мають вплив на розвиток асертивності у молоді. Вищий дохід та освіта сприяють самостійності та впевненості, активне спілкування сприяє соціальним навичкам, що підтримує розвиток асертивних навичок. Травматичні події можуть мати негативний вплив, але можуть також стимулювати бажання розвивати асертивність. Загалом, позитивний розвиток асертивності серед молоді підтримується середнім рівнем самооцінки та високим рівнем самоконтролю, допомагаючи управляти емоціями та конструктивно реагувати на ситуації.

На другому етапі дослідницької роботи було проведено емпіричне дослідження асертивності молоді, за допомогою обраних методик, з яких ми можемо сформулювати такі висновки :

Опитувальник М. Райдаса «Діагностика рівня впевненості в собі» ефективно оцінює різні аспекти впевненості серед молоді, включаючи самооцінку, асертивність, здатність до прийняття рішень та стресостійкість. За результатами емпіричного дослідження, серед опитаної молоді переважає середній рівень впевненості - 27.7% що проявляється у помірній асертивності, та, зокрема, у труднощах взаємодії з домінантними особистостями та у стресових ситуаціях. Це доводить, що серед молоді переважає середній показник впевненості, що проявляється у помірному рівні асертивності та вказує на необхідність корекції аспектів, що турбують.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича доводить, що хоча цінності, пов'язані зі здоров'ям, активним та насиченим життям, а також з любов'ю та розвитком, можуть займати провідні позиції в системі цінностей молоді, матеріальне забезпечення та дружба також є важливими елементами для їхнього щасливого та задоволеного життя.

Проте, спрямована на досягнення розвитку культура робить цінності, пов'язані з красою природи і мистецтвом, творчістю та пізнанням, більш

суттєвими. Це може свідчити про бажання розширення свідомості та особистісного зростання через сприйняття краси та створення чогось нового, а також побудову шляху до власної самоактуалізації. Ця методика може бути корисною в багатьох сферах, включаючи психологічне консультування, психотерапію, управління персоналом, маркетинг та рекламу. Розуміння ціннісних орієнтацій може допомогти створювати ефективні стратегії мотивації, планування кар'єри, а також підвищувати якість міжособистісних відносин і комунікації, покращити рівень асертивності. [33].

опитувальник «Діагностика рівня асертивності» Т. Новака і В. Каппоні

Не зважаючи на те, що результати респондентів мають схожі співвідношення, переважає середній рівень асертивності. Це свідчить про те, що більшість молодих людей здатні проявляти асертивну поведінку, але їх впевненість, здатність відстоювати свої права та границі можуть залежати від різних життєвих ситуацій та умов.

Методика «Опитувальник самоактуалізації» (САМОАЛ)

Є.Шострома є ефективним методом для детальної оцінки рівня самоактуалізації, а також для розуміння які аспекти асертивності потребують корекції. За результатами опитування серед молоді, більшість респондентів мають середній показник з аутосимпатії та автономності, і низький з саморозуміння та гнучкості у спілкуванні. Такі висновки дозволяють зрозуміти, що для покращення рівня асертивності серед молоді, особливу увагу слід приділяти навичкам комунікування та розумінню власних бажань і потреб.

У цілому, отримані результати дозволяють краще зрозуміти процеси формування асертивності серед молоді та визначити способи підтримки і розвитку цього аспекту особистості в цьому віковому діапазоні.

У третьому розділі «Рекомендації та стратегії для розвитку асертивності у молоді». Підвищення асертивності молоді включає різноманітні методи навчання та тренінги. Такі тренінги можуть включати рольові ігри, симуляції ситуацій, діалоги та інші активні методи, що

дозволяють молоді відчувати на практиці, як виявляти свої думки та відчуття у різних ситуаціях. Ці методи створюють простір для практики асертивного спілкування, де учасники навчаються висловлювати свої потреби та думки, ефективно слухати інших та шукати взаємоприйнятні рішення. Вони допомагають молоді розвивати навички взаємодії, покращувати комунікаційні вміння та здатність до конструктивного вирішення конфліктів.

Зокрема було розроблено **авторську програму розвитку асертивності** на 12 занять, за які учасники покращують свої знання на тему асертивності, розвивають навички самоаналізу, рефлексії, взаєморозуміння, що надалі сприятиме розвитку асертивності. Програма містить лекції, практичні вправи, роботу в команді та самостійну роботу та розрахована на молодь від 17 років. Програма завершується вихідною діагностикою та рекомендації щодо регулярної практики та повторення вивчених навичок та теоретичних знань задля розвитку асертивності.

Також навчання стратегій ефективного спілкування та вирішення конфліктів також важливо з психологічної точки зору. Ці стратегії допомагають молоді зберігати спокій та впевненість у власних здібностях під час складних ситуацій. Вони навчають, як адаптувати своє спілкування до різних ситуацій, ефективно вирішувати конфлікти та зберегти гармонію у міжособистісних відносинах.

Засвоєння таких стратегій дозволяє молоді адаптувати своє спілкування до різних контекстів та ситуацій, ефективно вирішувати конфлікти та зберігати гармонію у міжособистісних відносинах. Такий підхід активізує навчальний процес, роблячи його більш цікавим та інтерактивним.

Діалоги та інші активні методи сприяють збільшенню участі та заохоченню відкритого обговорення важливих тем. Вони створюють можливості для практики асертивного спілкування, включаючи висловлення своїх потреб, слухання інших та знаходження компромісів. Такий підхід стимулює молодь до активної участі в навчальному процесі та сприяє їхньому особистісному розвитку.

Варто вказати на те, що інтеграція підходів може бути гнучкою та адаптованою до різних груп молоді з різними потребами та індивідуальними характеристиками. Наприклад, для одних груп можуть бути важливіше діалоги та вправи на вирішення конфліктів, тоді як для інших - рольові ігри та симуляції ситуацій.

Така програма сприятиме не лише розвитку навичок асертивності та ефективного спілкування, але й загальному особистісному розвитку молоді. Вона допоможе їм стати більш самостійними, впевненими у собі та готовими до успішного функціонування в різних сферах життя, включаючи освіту, роботу та взаємовідносини в особистому житті.

ВИСНОВКИ

1. Асертивність та асертивна поведінка є ключовими концепціями у сфері психології, оскільки вони визначають спосіб, яким людина взаємодіє з іншими та самою собою. Основними компонентами асертивності є впевненість у власних правах та думках, вміння ефективно виражати свої почуття та потреби, а також здатність до співробітництва та вирішення конфліктів без агресії чи пасивності. Взаємозв'язок між цими компонентами формує асертивну поведінку, яка є здоровою та ефективною стратегією управління власним життям та взаємодією з іншими.

2. Поглиблений аналіз цих концепцій дозволяє краще зрозуміти сутність людських взаємин та розвиток особистості. Дослідження терміну «асертивність» у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників було виявлено різноманітні підходи до його визначення та розуміння. Деякі дослідники розглядають асертивність як особистісну якість, інші — як комплекс навичок та поведінкових стратегій. Зокрема, дослідження поняття асертивності у молоді пов'язане з формуванням безпечної поведінки, самоповаги та впливу на психічне здоров'я у молоді. Ця різноманітність визначень свідчить про складність концепції асертивності та її багатогранність.

3. Аналіз психологічних проблем, з якими стикаються молоді люди з низьким рівнем асертивності, показав, що це може призвести до соціальних та психічних проблем, таких як: низька самооцінка, стрес, та депресія. Низький рівень асертивності може обмежувати можливості молоді людини у взаємодії з іншими та в їхньому особистісному розвитку.

4. У 2 розділі про методику та емпіричний етап дослідження ми докладно описали процес збору та аналізу даних для вивчення асертивності серед молоді. За результатами авторського опитувальника рівень асертивності серед молоді залежить від різних соціальних умов, таких як сімейне середовище, рівень освіти та дохід, та інших факторів. За емпіричним дослідженням по опитувальнику М. Райдаса «Діагностика рівня впевненості в собі», було виявлено що серед опитаної молоді переважає середній рівень впевненості, що на пряму корелює з рівнем асертивності. Застосування методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича серед опитаної молоді доводить, що для респондентів здоров'я, активне життя та розвиток займають провідні позиції в системі цінностей, розуміння яких допомагає у формуванні життєвих стратегій, планування кар'єри, і покращення якості міжособистісних відносин, та покращити рівень асертивності. За результатами «Діагностики рівня асертивності» Т. Новака і В. Каппоні серед молоді переважає середній рівень асертивності. Методика «Опитувальник самоактуалізації» (САМОАЛ) Є.Шострома показала, що більшість респондентів мають середній показник з аутосимпатії та автономності, і низький з саморозуміння та гнучкості у спілкуванні. Ця методика є особливо ефективною для розуміння які аспекти асертивності потребують корекції. За результатами аналізу можна зробити висновок, що розвиток асертивності у молоді сприяє підвищенню їхньої соціальної компетентності та психічного благополуччя.

5. З урахуванням психологічних підходів, що сприяють розвитку асертивності, були розроблені рекомендації та стратегії для молоді. Ці стратегії включають у себе тренінги з розвитку комунікативних навичок,

підтримку психологічного здоров'я та самосвідомості, а також створення умов для практики асертивної поведінки у різних ситуаціях життя. Була розроблена авторська методика задля підвищення рівня асертивності серед молоді.

Наші результати дозволяють краще зрозуміти процеси формування асертивності серед молоді та визначити шляхи підтримки і розвитку цього аспекту особистості в цьому віковому діапазоні.

Отже, підвищення асертивності молоді включає різні методи навчання та тренінги, такі як рольові ігри, діалоги та активні вправи. Ці методи сприяють розвитку навичок взаємодії, покращують комунікаційні вміння та здатність до конструктивного вирішення конфліктів. Інтеграція цих методів допомагає молоді адаптувати своє спілкування до різних ситуацій та розвивати навички взаємодії з оточуючими. Такий підхід стимулює їхній особистісний розвиток та готовність до функціонування у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоущенко В. В. Теоретичний аналіз поняття «асертивність» в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Інсайт. 2016. Вип.13. С. 51-54.
2. Бутузова Л. П. Асертивність особистості як основа становлення безпечної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава*. 2010. С. 33–40.
3. Василівський І. П. Виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії 011 – освітні, педагогічні науки. Київ : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2021. 361 с.
4. Галузяк В. Розвиток емпатії в учнів підліткового віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. 2020. № 62. С. 210–219
5. Герасіна С. В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 10. С. 139–149.
6. Головна сторінка - Комунальна установа. URL: <https://ММК.edu.vn.ua/uploads/iMages/articles/oBdarovani/trening.pdf> (дат а звернення: 10.12.2022).
7. Грущинська Н. Економічна поведінка та емоційний інтелект в сучасних умовах зміни технологічних укладів. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 27–30.
8. Деннісон П. Емоційний інтелект: навчання дітей здібності розуміти та керувати емоціями. Львів: Видавництво «Свічадо», 2015. 192 с. 66

9. Дріга Т.Г. Асертивність як чинник оптимізації соціально-психологічної оптимізації адаптації студентської молоді. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Том 1. Вип. 39. С. 100–105.
10. Живоглядов Ю.О. Екзистенційна психологія кризових станів особистості: тривога та вина в переживанні вибору майбутнього. *Вчені записки університету "КРОК"*. Серія : Економіка. 2022. Вип. 2. С. 165-172. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2022_2_20
11. Залізник О. Емоційний інтелект: відкрийте для себе свій емоційний потенціал. Київ: Видавництво «Нова Книга», 2016. 256 с.
12. Іваницька Т. Асертивність у сучасному світі: особливості розвитку та використання. Львів: Видавництво «Право і Бізнес», 2017. 224 с.
13. Литвиненко О. Сутність емоційного інтелекту та його вплив на розвиток особистості. *Наукові праці Національного університету водного господарства та природокористування*. 2016. Вип. 4. С. 72-77.
14. Лінн М. Асертивність. Як вибрати відповідну стратегію у будь-якій ситуації. Київ: Видавництво «Наш формат», 2019. 208 с.
15. Маріушка О. Асертивність як складова емоційного інтелекту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 2. С. 171- 180.
16. Медведева С. А. Асертивність майбутніх практичних психологів: досвід вивчення. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2008. Вип. 39–40. С. 234-240.
17. Мойсеєнко В. В., Блинова О. Є. Асертивність як чинник комунікативної компетентності студентів. *Scientific Journal Virtus. Issue*. 2020. № 40. С. 36-39.
18. Мойсеєнко В. Асертивність як соціально-психологічний механізм вибору стратегій статусної поведінки студентською молоддю: доктор філософії. Херсон, 2020. 170 с.

19. Моффіт Д. Емоційний інтелект: теорія, дослідження, практика. Харків: Видавничий дім «Слово», 2018. 312 с. 67
20. Нагаєвська І. Психологічні умови розвитку асертивної поведінки в учнів професійно-технічних навчальних закладів: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2017. 233 с.
21. Нестулій Ю. І. Розвиток емоційного інтелекту в студентському середовищі. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «*Наукові основи розвитку суспільства: історія та сучасність*». 2019. С. 77-79.
22. Ніколаєв Л. О. Розвиток асертивності підлітків у різних умовах соціалізації: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Переяслав-Хмельницький, 2016. 264 с.
23. Ніколаєв Л.О. Генезис поняття «асертивність». *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2010. № 1. С. 132–135.
24. Ніколаєв Л.О. Соціально-психологічний тренінг як ефективний засіб розвитку асертивності. *Вісник Чернігівського педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* : зб. наук. пр. : у 2–х т. Чернігів : ЧДПУ, 2009. Вип. 74. Том 2. Психологічні науки. С. 59–62
25. Ніколаєв Л.О. Оптимізація особистісного розвитку підлітків з низьким рівнем асертивності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: матеріали конф. «*Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання*». Київ: Гнозис, 2013. Вип. 29. С. 250–257.
26. Ніколаєв Л. О. Асертивність як риса особистості сучасного підлітка. Особистість у різних умовах соціалізації : колективна монографія / за ред. Л. О. Калмикової, Г. О. Хомич. Київ: Слово, 2016. С. 77–99.
27. Ніколаєв Л.О. Дослідження проблеми асертивності у вітчизняній та зарубіжних школах психології розвитку. Проблеми сучасної

психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 138–146

28. Ніколаєв Л.О. Психологічні аспекти впевненості у старшокласників. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*: зб. наук. пр. Харків: ХНПУ, 2011. Вип. 38. Психологія. С. 62–72.

29. Ніколаєв Л.О. Особливості прояву асертивності у дітей та підлітків. *Сучасні тенденції в педагогіці та психології: новий погляд* : зб. тез між нар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 31 травня 2013 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2013. С. 92–94

30. Ніколаєв Л.О. Дослідження розвитку асертивності у підлітків в різних умовах соціалізації. Педагогіка та психологія: актуальні питання взаємодії науки та практики : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 23 серпня 2013 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2013. С. 76–79.

31. Ніколаєв Л.О. Психодіагностичні методи дослідження асертивності підлітків. *Розвиток науки психології та педагогіки у сучасних умовах* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів, 4 серпня 2012 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2012. С. 33–35

32. Ніколаєв Л.О. Психологічні підходи до оптимізації підліткової асертивності. *Проблеми та перспективи розвитку педагогічних і психологічних наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 20 квітня 2013 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2013. С. 97–100

33. Ніколаєв Л.О. Використання тренінгових технологій для розвитку асертивності підлітків. *Проблеми та перспективи розвитку педагогіки та психології у сучасному суспільстві* : матеріали міжнар.

- наук.-практ. конф., (м. Київ, 17 серпня 2013 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2013. С. 125–127
34. Перший О. Особливості асертивності в роботі з клієнтами. «Психологічні дослідження», 2016, т. 3, с. 12-20.
35. Петренко Н. М. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів: проблеми і перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 2017, вип. 39, с. 56-63.
36. Подоляк Н. М. Індивідуально–психологічні особливості асертивності особистості: дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2014. 202 с.
37. Пушкар О. В. Асертивність та емоційний інтелект як ключові компетенції соціального працівника. «Соціальна робота», 2019, № 1, с. 23-28.
38. Ракітянська Л. Становлення та розвиток поняття «емоційний інтелект»: історико-філософський аналіз. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2018. Вип. 3–4. С. 36–42.
39. Романенко М. І., Братаніч Б., Куций А. Соціальний інтелект як предмет філософських та психологічних досліджень. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 140(2). С. 37–40.
40. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія/ за редакцією Л. О. Калмикової та Г. О. Хомич. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 472 с.
41. Руда Н. Соціальний інтелект у структурі інтелекту. Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 621–629.
42. Русин Р. В. Психологічні особливості емоційного інтелекту. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2016, т. 2, с. 98- 102.
43. Ревуцький А.Ю., Сингаївська І.В. Особливості життєвої перспективи представників екстремальних та кризових професій. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові,*

соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей III Міжнародної конференції (Київ, 02 грудня 2021 р.). К.: Університет «КРОК», 2021. С. 308–311

44. Савченко Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 12. С. 12–16.

45. Серeda Т. В. Формування асертивності у студентів-медиків в процесі практичної підготовки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 2017, т. 1, с. 131-136.

46. Симоновська О. С., Сингаївська І. В. Проблема прокрастинації у студентів під час навчального процесу. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей IV Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2022 р.). Київ: Університет «КРОК», 2022. С. 412-414.*

47. Сингаївська І. В. Особливості підготовки магістрів за спеціалізацією «Бізнес-психологія» магістратури «Бізнес-адміністрування» в Університеті «КРОК». *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Вип.14. 2012. С. 120–123.

48. Сингаївська І. В., Іванова О. В. Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки Університету «КРОК», 2023. № 2 (70). С. 166–172*

49. Сингаївська І.В. Розвиток психологічної компетентності студентів методом соціально-психологічного тренінгу. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). Київ: Університет «КРОК», 2020. С. 171–173*

50. Скворцова Т. Соціальний інтелект як основа успішної соціалізації підлітка. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 28. С. 127–135.
51. Сорока І., Сингаївська І. Управління міжособистісними конфліктами у студентському середовищі: результати впровадження навчального курсу. *Psychological journal*, 2022. Т. 8. Вип. 1 (57). С. 18–31
52. Тімашов І. В. Психологія асертивності та конструктивної поведінки. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 256 с.
53. Філін, В. Асертивність як складова соціальної компетентності особистості. *«Психологічні перспективи»*. 2019. Т. 27. № 1. С. 67-76.
54. Харченко О. Особистісні та соціальні аспекти асертивності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. Вип. 1. С. 102-107.
55. Хессон Дж. Кишенькова книжка емоційного інтелекту: Невеликі вправи для інтуїтивного життя / пер. з англ. Є. Бондаренко. Харків: Ранок, 2021. 176 с.
56. Хомич Г. О. Психологічні особливості впливу депривуючої ситуації на особистість підлітка. *Коломінські читання : Зб. наук. праць*. Київ, 2007. С. 153-157.
57. Хомич Г. О. Психосоціальні аспекти емоційної регуляції депривованих підлітків. *Гуманітарний вісник Переяслав Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: науково-теоретичний збірник*. Переяслав-Хмельницький, 2005. Вип. 6. С. 161-165.
58. Шмаргун В. М. Інтелектуальна складова соціалізації особистості. *Науковий вісник НУБіП України Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*. Київ, 2011. Вип. 159. Ч. 4. С. 229 - 233.
59. Ames D., Lee A., Wazlawek A. Interpersonal Assertiveness: Inside the Balancing Act. *Social and Personality Psychology Compass*. 2017. Vol.

60. No6. DOI: 10.1111/spc3.12317 28. Bednarz, T. F. Pinpoint Leadership Skill Development Training Series: Business ethics. Stevens Point, WI: Majorium Business Press. 2011.
61. Bell I., McGrane, B., Gunderson, J., & Anderson, T..This book is not required: An emotional and intellectual survival manual for students. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 2011.
62. Berkowitz L. Words and symbols as stimuli to aggressive responses. Control of Aggression: Implications From Basic Research J.F. Knutson (ed) Chicago: Aldine6 Atherton, 1973. P. 113—143.
63. Bodnar, A., Makarenko, N. Professional determination features of a personality at the high education stage. Naukovi zapysky. Pedahohichni, psykhologichni nauky ta sotsialna robota, 2006. P. 49–55. [http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7034/Bodnar_Osobl_yvosti_profesiinoho_samovyznachennia.pdf?sequence=1&is Allowed=y](http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7034/Bodnar_Osobl_yvosti_profesiinoho_samovyznachennia.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [in Ukrainian].
64. Bowen D.D. Toward a viable concept of assertiveness. Experiences in management and organizational behavior. D.T. Hall, D.D. Bowen, R.J. Lewicki, F.S. Hall (Eds.). 2nd ed. N.Y.: John Wiley & Sons, 1982.
65. Garland, H., Porter, L.W. A Meta-Analysis of the Relationship between Role Ambiguity, Role Conflict, and Job Performance. Journal of Applied Psychology, 1983. 68(2), 320-330.
66. Houston J.M., McIntire S.A., Kinnie J., Terry C. A Factorial Analysis of Scales Measuring Compet
67. Lange A. J. Responsible Assertive Behaviour. A. J. Lange, P Research Press, 2016
68. Peneva I., Mavrodieva S. A Historical Approach to Assertiveness. Psychological thought. 2013. Vol. 6, No 1. DOI: 10.5964/psyct.v6i1.14
69. Potts C., Potts S. Assertiveness: How to Be Strong in Every Situation. Capstone, 2013. 242 p.

70. Rudestam K. Assertiveness: A Transdiagnostic Core Skill for Mental Health. *Cognitive and Behavioral Practice*, 2011. 18(3), 432-442.
71. Salter A. *Conditioned reflex therapy*. New York : Creative Age Press, 1949. 359 p.
72. Stevens M., Carpion M. The knowledge, skill and ability. Requirements for teamwork. *Journal of management*. 2006.
73. Walinga J. Problem composition: Navigating the barriers to the challenges of change. Paper presented at the Western Academy of Management 48th Annual Meeting, Missoula, MT. 2007, March.
74. Wright K.M., Adler A.B., Cabrera O., Castro C.A., & Hoge C.W., Bliese, P.D., Validating the primary care posttraumatic stress disorder screen and the posttraumatic stress disorder checklist with soldiers returning from combat. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2008. 76 (2), 272-281.